

Az angolszász és kontinentális (elsősorban német) politikai és jogi gondolkodás különbsége

A 18. század végén, a 19. század elején az angol(szász) és a kontinentális (elsősorban a német) politikai és jogi gondolkodás korábban is meglévő különbsége igen jelentőssé vált. A (jog)pozitivizmus előretörése a jog- és állambölcseletnek a nemzeti jogrendszerek és jogintézmények felé fordulásával járt, ami fölerősítette a korábban is meglévő különbségeket. Ebben az időszakban volt a legnagyobb a fáziskülönbség Anglia és a kontinens között a polgári átalakulás tekintetében és ugyancsak jelentősek voltak a különbségek a nemzetállam helyzetét illetően is.

Az államról való angol és a német gondolkodás különbségét röviden abban foglalhatjuk össze, hogy az angoloknál a pozitívizmus történeti-szociológiai változata, a németeknél pedig a jogászai pozitívizmus vált dominánssá. Ennek következtében a német tudományosságban az állam kérdéseit elsősorban a jogászai eredetű és jellegű általános államtan keretében vizsgálták, Angliában pedig az államelméletnél tágabb és elmosódottabb határokkal jellemezhető történeti-szociológiai-társadalomelméleti alapozású politikaelméletben. Ezen belül a 19. század folyamán a történetivel szemben egyre nagyobb hangsúlyt kap az empirikus szociológiai szemlélet és ebből a politikatudományból alakul ki a 19/20. század fordulóján az USA-ban a politikatudomány vagy politológia és lesz az angolszász világban az állam és más politikai jelenségek alapvető tudományos diszciplínája. (A szakirodalomban a terminológia esetenként eltér ettől, a magunk részéről Paczolay Péter —Szabó Máté terminológiáját fogadjuk el. (A politikatudomány kialakulása, 1996, 9. és 217. old.)

Az állam jelenségeinek a tudományos vizsgálata terén ezt a két vezető diszciplínát a németeknél a történettudomány, az angoloknál az alkotmányjogtudomány egészítette ki.

A német államelmélet alapfogalma az állam (Staat), az angol politikaelméleté pedig a kormányzat (government) volt, így a németeknél az uralkodó-nép viszonyának középkori problémája helyébe az állam és a polgári társadalom (Staat —bürgerliche Gesellschaft) viszonya lépett, az angoloknál pedig a kormányzat és a civil társadalom (government-civil society) viszonya. Az előbbi kategóriapár az elválasztásra, a szembenállásra, a magánszféra államtól való mentességére helyezi a hangsúlyt, a government-civil society pedig a közvetítésre, a nem állami politikai szférára, hiszen a civil society maga is részben politikai jellegű. A kibontakozó politikai gazdaságtan (Smith, Ferguson) hatására a társadalom az egyének cselekvési tere (Henningsen 21. old.) - és tegyük hozzá: nem sajátos szubjektum. Ezen túl a government: empirikusabb megfoghatóbb, mint a Staat, jobban megfelel az angol filozófiai hagyományoknak, az állam viszont közvetlenül nem észlelhető elvonatkoztatás, amelynek a tárgyalása könnyen elvont metafizikába torkollhat. Ez a különbség megfelelt az eltérő filozófiai hagyományoknak is, hiszen az újkori angol filozófia fő áramlata az empirizmus volt (Bacon, Locke, Hume), a kontinensen pedig a Descartes és Leibniz nevével fémjelezhető racionalizmus volt a domináns. (A klasszikus német filozófia ismeretelméleti értelemben ugyan nem volt racionalista, de megfogalmazásainak elvontsága tekintetében azzal volt rokon.)

A francia politikai-jogi gondolkodás az előbbi szempontok szerint köztes helyet foglal el az angol és a német között, amit röviden mint a politikai szempontok iránt nyitott jog(ász)i megközelítést jellemezhetünk.

Ezek a különbségeknek a következő okokra vezethetőek vissza:

Ennek tényezői:

1.) Fáziskülönbség Anglia és a kontinens között a kapitalizmus kialakulása tekintetében. Henningsen szerint 18-19. századi angol történelmet olyan politikai, társadalmi és gazdasági struktúraváltozások jellemzik, amelyek miatt a Nyugat előtörténetének tekinthető. (Manfred Henningsen Die englische Vorgeschichte des Westens In: Englisch-politisches Denken im 18. und 19. Jh. Hrsg. von Manfred Henningsen List Verlag München 1970) Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy a társadalomtudományi szaktudományok differenciálódásának korában (XVIII. sz. vége, XIX. sz. első fele) Anglia már túl van a polgári forradalmon ill. átalakuláson, Franciaország és Németország pedig még benne ill. részben előtte van.

2.) Az angol és a kontinentális alkotmányos monarchiák különbsége. Az alkotmányos monarchia mindenütt éles harcok nyomán jött létre, elég csak az angol, a francia és a német polgári forradalmakra utalnunk, működésük azonban lényegesen különbözött. Angliában 1688 után az alkotmányos monarchia a King vagy Queen in Parliament kompromisszumával stabilizálódott, az alkotmányos kereteket egyetlen számottevő politikai erő sem vonta kétségbe, a politikai harcok pártpolitikai szinten zajlottak, a közjogi kérdések nem játszottak szerepet. Angliában a politikai küzdelem a már polgári államon belül, a kormány és ellenzék között zajlottak, a cél a választások megnyerése, kormányra jutás, és nem az állam megdöntése. A kontinensen az alkotmányos monarchiákat (Franciaországban 1814-1848, Németországban 1815-1918 között) az uralkodói szuverenitás és a népszuverenitás /parlamentari szuverenitás permanens ellentéte és vitája jellemezte, a kontinensen az ellentét az állam és a társadalom között húzóódott, a harc az államért és az állam ellen folyt, a cél hol az államhatalom forradalmi megragadása, hol pedig az állam társadalmi ellenőrzés alá vonása volt az uralkodó és a parlament hatásköreinek az átrendezése révén, ami azt jelentette, hogy a politikai harcok jórészt közjogi viták formájában zajlottak.

„Csak a Németországban megghiúsult polgári forradalom után, a vilmosi császárság stabil és fölülről szabályozott viszonyai között jöhetett létre az az elképzelés, hogy az állami tevékenység elsősorban jog és nem politika. Ez az államtan mellőzhette az állam legitimitásának problémáit, az akaratképződés és a demokrácia kérdését. Az állam és nem az állampolgár politikai cselekvése állt a figyelem középpontjában. (Werner JANN, Staatslehre — Regierungslehre — Verwaltungslehre In: Bandemer/Wewer (Hrsg.) Regierungssystem und Regierungslehre. Lester Budrich, Opladen, 1989. 39. old.)

3.) A nemzetállam helyzetének különbsége. Anglia a nemzetállam stabilizálódását (Egyesült Királyság) követően megindult a birodalom kiépítésének az útján, a forradalommal létrehozott francia nemzetállam háborúban állt, Németországot pedig politikai széttagoltság jellemezte. Mindez különböző állami aktivitást igényelt, ami az állam és társadalom viszonyát is befolyásolta.

4.) A jogrendszer és a jogszemlélet sajátosságai. A common law és a germanista —romanista jogrendszerek ismert különbségeire csak utalunk. (Erre nézve többek között René David, Horváth Barna, Eörsi Gyula) Hasonlóképpen csak utalunk arra a különbségre, amely az emberi jogok intézményesülés tekintetében az angol és a kontinentális jogfejlődés között fennállt. (vö: Kulcsár Kálmán: Emberi jogok: Deklarációk és valóság. In: Emberi jogok hazánkban ELTE Jogi továbbképző Intézet, Budapest 1988.) Külön kell viszont említeni két körülményt: először a rule of law elvét és a bíróságok ebből fakadó kiemelkedő jelentőségét, másrészt pedig hogy a kontinentális államoknak kartális alkotmánya volt és van, Angliának viszont történeti alkotmánya van és nagy szerepet játszik a parlamenti szokásjog. Ez utóbbinak különösen az alkotmányos monarchia parlamentáris monarchiává való átalakulásában volt döntő jelentősége.

5.) Folyamatosság illetőleg éles cezúrák a politikai fejlődésben. Angliában a politikai változások változatlan (vagy annak tekintett) alkotmányos keretek között mentek végbe, a kontinensen jól látható cezúrát jelentő, gyakran forradalmi jellegű alkotmányváltoztatások révén, ami a jogi jelleget jobban kidomborította. A folyamatosság jó példája az angol alkotmányos monarchia fokozatos átalakulása parlamentáris monarchiává oly módon, hogy az uralkodók az őket megillető jogokat egyre ritkábban, majd egyáltalán nem gyakorolták. Ez a folyamat kezdetét egy véletlen tényezőnek köszönhetette, hogy a Hannoverből a brit trónra került I. György nem tudott angolul, nem elnökölt és nem vett részt a kormány ülésein.

Henningsen megfogalmazása szerint hiányoztak az olyan cezúrák, mint a francia forradalom eseményei, a döntő mozgatórugó, a változások döntő tényezője az ipari forradalom volt. A dicsőséges forradalom megteremtette azokat az alkotmányos kereteket, amelyeknek az angol társadalom forradalmi megrázkódtatásuktól mentes szabad fejlődését köszönhetette. Az 1867-es Reform Bill az aktív polgárok körét a munkásosztály nagy részére is kiterjesztette, ugyanez nagy lendületet adott a polgárok szerveződésének, főleg a pártszerveződésnek. (Henningsen 18. old.)

A politikai intézmények szerves fejlődését a gyarmatbirodalom kialakulása sem akadályozta meg, megmaradt a nemzetállami intézményrendszer. (Henningsen 23-24. old.)

6.) A politikai kultúra fejlődése. Az alkotmányos fejlődés föltételezte azoknak a magatartásmintáknak az aktuális megvalósítását, amelyek egy virtuális aktív polgárságot elengedhetetlennek tekintenek a politikai közösség léte szempontjából; emellett szerepet játszott az empirikus tradíciókra épülő common sense filozófia forradalomtól védő hatása is. (Henningsen 18-20. old.)

7.) A civil szervezetek általában és főleg az önkormányzatok jelentősebb szerepe az angolszász világban és az USA föderalizmus.

8.) Az egyetemi oktatás, különösen a jogászképzés különbségei, a kontinensen korábban a tartományi abszolutizmusok igényei.